

POVJESNI MUZEJ HRVATSKE
JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI

PREGLED DOGAĐAJA KROZ IZLOŽBU

»*Hrvatski narodni pokret 1903-1904 god.*«

Z A G R E B

1 9 5 4

I.

Na pomolu XX. stoljeća Austro-Ugarska je eksponent prodiranja njemačkog imperijalizma na Balkanu. U toj monarhiji počinje lom njemačko-madžarskog dualizma uperenog protiv Slavena. Hrvati se nalaze razdvojeni između austrijske i mađarske pole monarhije pod pritiskom njemačko-madžarskih vladajućih klasa. U Istri vode borbu za jezik i pravo narodnosti. U ekonomski zapuštenoj Dalmaciji teže za sjedinjenjem s Hrvatskom. Hrvatska je vezana nagodbom od godine 1868. politički i ekonomski uz Mađarsku i podvrgnuta sve jačem pritisku i ekonomskom iskorišćavanju.

U tim uslovima okupljaju se u Hrvatskoj narodne snage, i godine 1903. počinje veliki narodni pokret.

II.

20 godina vlada u Hrvatskoj ban grof Khuen Hedervary (1883–1903), poslan od Mađara i kralja Franje Josipa, da slomi narodni otpor poslije pobune u Zagrebu protiv mađarskih natpisa i grbova. Vlada nasiljem, razbija nesložnu opoziciju, stvara razdor Hrvata i Srba, jača pokornu mađžaronsku stranku, steže slobode i građanska prava, plijeni štampu, brani organizacije, goni socijalistički pokret, provodi nasilne izbore, otvara zemlju mađžarizaciji, kolonijalnoj eksploataciji i kolonizaciji Nijemaca i Mađžara.

Portret i karikatura bana Khuena Hedervarya, Grafikoni ekonomskog stanja i finansijske eksploatacije u Hrvatskoj.

Poslije nasilnih izbora 1901. godine i pobjede mađžarona sve stranke opozicije sa socijalistima započinju borbu protiv Khuena. Nastupa i organizirana Hrvatska napredna omladina. Vodstvo Srpske samostalne stranke uzima nova generacija. Počinje organizacija seljaštva.

Brošure, knjige i studije o finansijskoj nagodbi.

Programi socijalista i brošura protiv Khuena. Brošure, izjave i časopisi Hrvatskih naprednjaka. »Novi Srbobran«, brošure Stjepana Radića o slavenskoj i seljačkoj politici.

Cenzurirane novine i časopisi.

Uvodni članak u Obzoru: »Teški dani«.

III.

Na prelazu godine 1902. i 1903. obnovljena je Austro-Ugarska finansijska nagodba. Imala se obnoviti i Hrvatsko-Ugarska. Mađžarska delegacija odbija svaku pravednu raspodjelu prihoda. Slijede protesti Hrvatske sveučilišne omladine i opozicionih stranaka. Hrvatska je opozicija provela ujedinjenje starih stranaka u udruženu opoziciju, kojoj pristupaju zastupnici Dalmacije, Istre, Rijeke, Hrvatska napredna omladina, grupa iz Osijeka, Hrvatski radnički savez, te uslovno Čista stranka prava. Provi se fuzija opozicionih glasila. Stjepan Radić je generalni tajnik udružene opozicije.

(Novinski izvještaj »Obzora« o skupštini sa programom i izjave napredne omladine. Suvremene fotografije iz onoga vremena dalmatinskih zastupnika, predstavnika Istre i Rijeke starih pravaša, zatim čistih pravaša, osječke grupe, napredne hrvatske omladine i hrvatskih radnika.)

Mlada generacija ulazi u borbu odlučnije od starih stranaka. Napredna omladina i socijalisti sazivaju skupštinu pod parolom borbe za finansijsku samostalnost. Brojni sastanci omladine svih stranaka i grupa. Održava se velika narodna skupština u Hrvatskom sokolu (Kolu) u Zagrebu 11. ožujka 1903. godine.

(Izvještaj o skupštini 11. ožujka 1903., portret predsjednika i šest govornika skupštine, predstavnika naprednjaka i radnika. Originalne prijave i dozvola za skupštinu, rukopis nacrtu rezolucija, policijski izvještaj o skupštini.)

IV.

U cijeloj Hrvatskoj sazivane su skupštine sa programom zagrebačke, ali su svugdje bile zabranjene ili silom rasturene od strane Khuenove vlade. U Zagrebu je zabranjen niz skupština. Narod prelazi u ulične demonstracije. Na zgradi zagrebačke željezničke prometne uprave 21. ožujka postavljen je izazovno mađžarski natpis »Magyar Kiraly Allan Vasutak«. Omladina i radništvo protestira višednevnim velikim demonstracijama. Nastupa vojska protiv demonstranata. U Zaprešiću 11. travnja narod skida na kolodvoru izvješenu mađžarsku zastavu. U sukobu sa žandarima ubijen je seljak Pasarić, a više njih je ranjeno. Slijede brojna hapšenja.

Nacrt zgrade prometne uprave s natpisom. Ugarske državne željeznice preko Hrvatske. Članak novog lista o mađžarizaciji na željeznicama. Kolodvor u Zaprešiću. Fotografija seljaka iz Zaprešića suđenih u pokretu.

Omladina raznih grupa i stranaka provodi živu akciju u Zagrebu i agitira u pokrajini. Sukobi na Sveučilištu sa rektorom. Policija više puta opsjeda zgradu i provaljuje. Velike improvizirane skupštine pred Sveučilištem. Podaci o progonima omladinaca u pokrajini. U Beču omladina pokreće skupštinu slavenskih zastupnika i organizira manifestaciju za Hrvatsku protiv Khuena. Svugdje nastupa zajedno hrvatska i srpska omladina. Dalmatinski zastupnici protestiraju u parlamentu protiv Khuenovog režima u Hrvatskoj. U Zagrebu na Sveučilištu napredna omladina pobjeđuje kod izbora za »Akademsko potporno društvo«.

(Fotografije predstavnika Napredne omladine na Zagrebačkom sveučilištu. Fotografija novoizabranog predsjednika Hinka Krizmana. – Fotografija prve studentice u odboru. Potjernica policije za studentima agitatorima u pokrajini. Fotografija Ivana Meštrovića uhapšenog u Beču zbog demonstracija. – Slika masovne improvizirane skupštine pred Sveučilištem krajem travnja.)

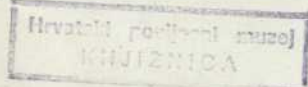
V.

Socijaldemokratska stranka provodi jaču organizaciju i štrajkove u Zagrebu i pokrajini. Prvomajske povorke i proslave bile su zabranjene.

U Zagrebu su uhapšeni urednici i suradnici opozicionih novina, naročito »Obzora«, a prvih dana svibnja i svi vode socijalista. Slijede velike demonstracije seljaka i pokret u križevačkom kraju, gdje je bio proglašen prijeki sud. Jedna grupa omladinaca prebjegla je u Ljubljani, odakle razasijle po cijeloj Hrvatskoj i Dalmaciji proglose (t. zv. »Bazelske proglose«), da se organiziraju otpor i pobune u svim krajevima. Ban Khuen prima u Beču od kralja ovlaštenja za najoštrije mjere. U mađžarskom parlamentu opozicija interpelira o događajima u Hrvatskoj. Veliki nemiri u čitavoj Hrvatskoj. Demonstracije na Rijeci. Prekidaju se željezničke veze. Proglašen prijeki sud u Primorju. Sukobi sa vojskom u Brodu na Savi. Skupštine solidarnosti u Sloveniji, Ljubljani, Trstu i Gorici. Protest dalmatinskih i istarskih zastupnika u bečkom parlamentu.

U bečkim, gradačkim i tršćanskim novinama donose se vijesti o prijevku sudu u Križevcima i o osudi na smrt trideset i dvojice seljaka. Vijesti u Dalmaciji i Primorju izazivlju ogromno uzbuđenje. Šalju proteste i molbe na vladara za obustavu izvršenja

11671
069

50

presude. U čitavoj Dalmaciji, sve stranke hrvatske, srpske i talijanske zajednički protestiraju. Protesti u svim općinama. Svi hrvatski zastupnici dalmatinskog sabora polaze 20. svibnja u Beču preko Rijeke praćeni manifestacijama naroda. Car odbija da primi zastupnike. U bečkom parlamentu Juraj Biankini napada vladu i vladara. Studenti demonstriraju u Beču. Khuen izjavljuje, da se u Hrvatskoj spremao ustanak. Socijalističke novine u Beču pozdravljaju akciju Hrvata. Sazivaju se skupštine solidarnosti u Krakovu, zatim Pragu i cijeloj Sloveniji. Prvog lipnja, zastupnici dalmatinskog sabora, Istre i Trsta objavljuju manifest na civilizirani svijet, kao protest protiv odbijanja prijema kod cara Franje Josipa. Svjetske novinske agencije javljaju, da se kod diplomatskog prijema u Parizu govorilo o događajima u Hrvatskoj.

U Zagrebu je izvršen pokušaj navale na Banske dvore s namjerom da se likvidira ban tiranin. U vezi s time spaljene su barake na sajmištu. 11. lipnja sudjeluje u tijelovskoj procesiji Khuen okružen žandarima i vojskom. Tom je prilikom slučajno izbjegao pripremanom atentatu. U isto je vrijeme u Beogradu ubijen kralj Aleksandar i kraljica Draga i izvršen politički preokret. 17. lipnja u hrvatskom saboru opstrukcija opozicije i posljednji govor bana Khuena. Na zgradu Uprave željeznica u Zagrebu bačena je bomba. Sudeње seljcima u Zagrebu iz spomenutog događaja u Zaprešiću. Proglašen prijeki sud u kotaru Ludbreg.

Khuen imenovan od kralja mađarskim ministrom predsjednikom, a novim banom Hrvatske imenovan je prvog srpnja grof Teodor Pejačević. Većina uhapšenih pušteni su iz zatvora. Skinut je mađarski natpis sa prometne uprave i postavljen dvojezični.

Naši iseljenici u Americi pratili su pokret u Hrvatskoj s najvećim interesom. Novine govore o revoluciji u Hrvatskoj protiv Austrije. Iseljeničke organizacije šalju telegrafске apele na Franju Josipa, da obustavi krv u Hrvatskoj. Šalju iz Čikaga predstavke ruskom caru za pomoć Slavenima u borbi protiv Austrije. Sakupili su pomoć od preko 20.000.- dolara za pokret i nastradale. Šalju predstavke u hrvatski sabor i razvijaju akciju u američkoj štampi.

Dalmacija uzima vrlo živo učešće i dalje u pokretu. Dalmatinski sabor 19. listopada, na kojem barun Handel, namjesnik u Dalmaciji, predlaže vladinu jezičnu osnovu, kojom se pored hrvatskoga uvodi i njemački jezik u unutrašnjoj upravi. Predstavnici svih stranaka: hrvatskih, srpskih i talijanskih odbijaju osnovu. Zastupnici dr. Ante Trumbić, dr. Josip Smodlaka i dr. Pero Čingrija u velikim govorima najavljuju potpuni prijelom sa svakom austrofilskom i dinastičkom politikom, najavljujući borbu za nezavisnost i jedinstvo naroda, kao i sporazum s ostalim narodima u monarhiji ugroženim od germanstva. Time najavljuje »novi kurs« hrvatske politike. Poslije sabora priprema se veliki skupštinski pokret u narodu za novu politiku.

Namjesnik Handel i bečka vlada izvješteni su, da se radi o akciji za odcjepljenje Hrvatske i Dalmacije od Austro-Ugarske i stvaranje države južnoslavenskih naroda. Ratna mornarica sa dvije lađe blokira koncem godine Split, Trogir i Brač u očekivanju pobune.

(Podaci o socijalističkom pokretu. Dokumenti o skupštinama. Fotografije demonstracije. Podaci o pokretu seljaka. Optužnice seljaka iz križevačke i varaždinske županije.

Proglasi, Proglas prijekog suda u Bakru. Planovi rasporeda vojnih jedinica za slučaj intervencije.

Karta s oznakama zabranjenih i održanih skupština, nemira, demonstracija i protesta u toku cijelog pokreta.

Bazelski proglasi. Naredbe o hapšenju.

Fotografija tijelovske procesije, kojoj je prisustvovao Khuen. Fotografija i plan osiguranja. Članak iz »Obzora« o odlasku Khuena i imenovanje novoga bana te njegova instalacija.

Dokumenti o pokretu u Dalmaciji. Slike dalmatinskih i istarskih zastupnika prilikom protestne deputacije u Beču, s ostalim dokumentima. Štampa naših iseljenika u Americi za vrijeme pokreta. Interesantan telegram američkih Hrvata caru. Fotografije istaknutih iseljenika.

Strana štampa o pokretu u Hrvatskoj. Knjige i brošure o pokretu.

Podaci o politici »novog kursa« u Dalmaciji sa fotografijama i likovima glavnih nosilaca nove politike.